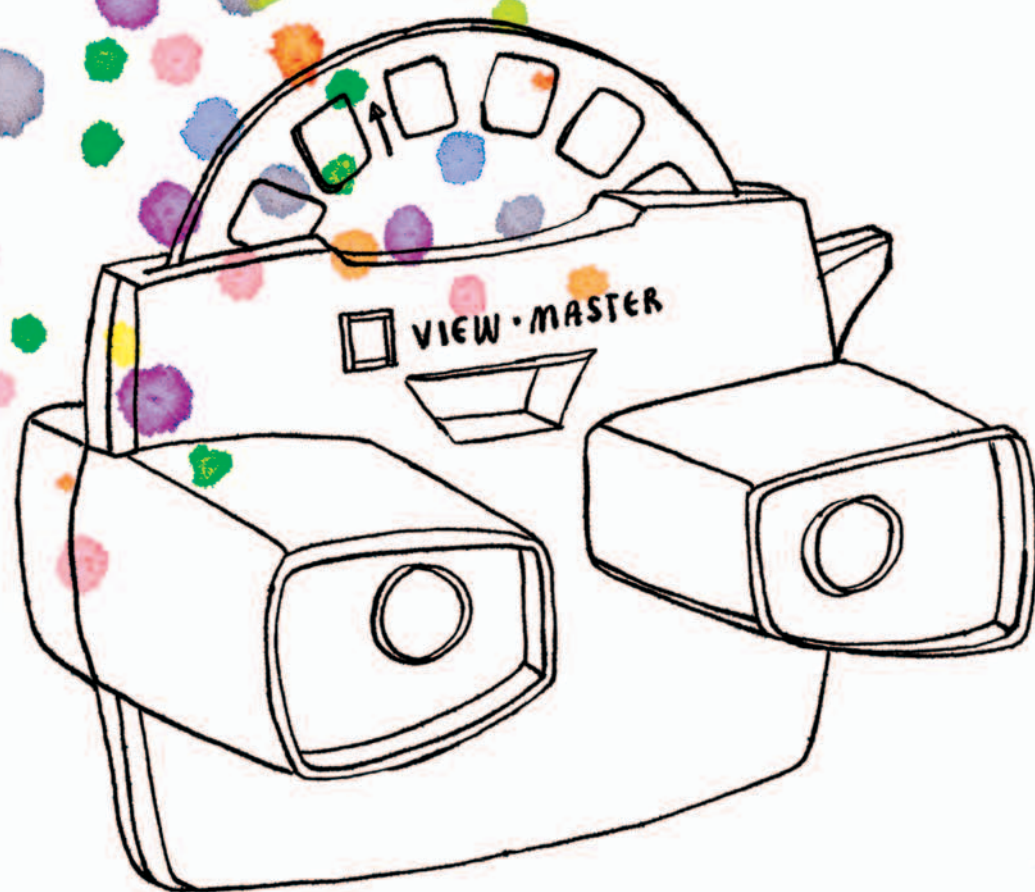

GEEN WOORDEN MAAR PLAATJES

Beelden zijn belangrijker dan ooit. Op Instagram, Facebook, Pinterest, blogs; aan één stuk door delen we mooie beelden met elkaar, een vakantie is geen vakantie meer zonder driehonderd foto's. Waarom zijn plaatjes zo belangrijk voor ons geworden?

Caroline Buijs over de nieuwe beeldcultuur.

We willen laten zien wat we
aan het doen zijn. Foto's
scheppen een band en creëren
een 'community'

Zelf heb ik ze nooit bezeten, maar als ik vroeger bij een vriendinnetje speelde, wilde ik ze altijd even tevoorschijn halen: de oude plaatjesalbums van Verkade. En dan het liefst *De bloemen in onze tuin* van Jac. P. Thijsse, waarbij ik eindeloos kon staren naar de kleuren en vormen van de bloemen op de ingeplakte plaatjes. Puur plaatjesgeluk, zo voelde dat toen. En nu, dertig jaar later, voel ik diezelfde sensatie wanneer ik mijn smartphone omtover tot een plaatjesalbum en op Instagram en Pinterest zo veel mooie foto's krijg voorgeschoteld. Ik zie fraaie stoffen, bloemen, boekjes, theekopjes, landschappen en hoekjes van huizen van over de hele wereld voorbijkomen, tot Japan aan toe. Zo zie ik meer van de wereld dan mijn eigen ogen in hun eentje zouden kunnen.

DETAILS IN DE FOTO

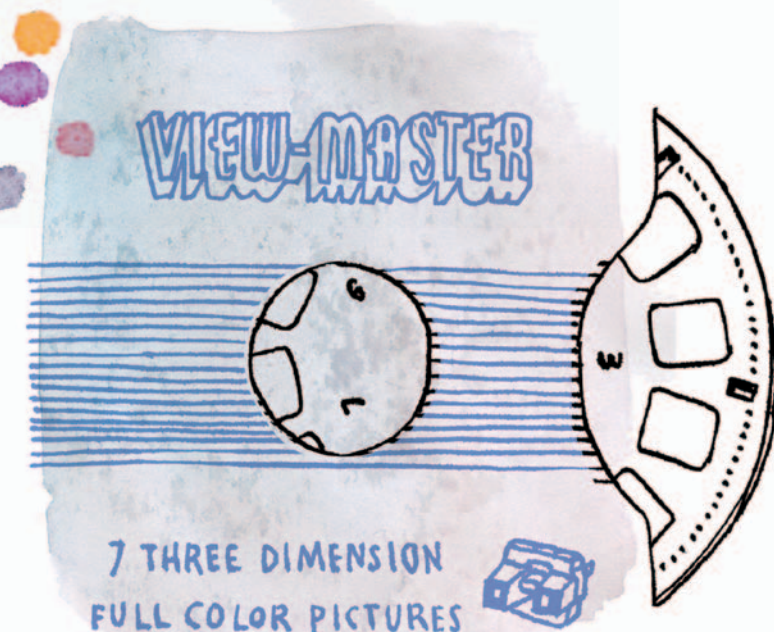
Dat je met plaatjes soms beter kunt communiceren dan met woorden, ontdekte ik in een café (lees: houten schuurtje) op het platteland van China waar ik een poging deed om een biertje te bestellen. Niemand sprak een woord Engels en van het Chinese taalgidsje dat ik bij me had,

begreep de goedlachse barman helemaal niets. Bij poging één kreeg ik een uitgeperste sinaasappel in een cognacglas gepresenteerd. Bij poging twee kreeg ik weer sinaasappelsap, maar ditmaal opgewarmd. En bij poging drie schoot gelukkig een binnenwandelandse toerist me te hulp: hij toverde het boekje *Point it* tevoorschijn, een klein handzaam boekje met 1300 foto's van ongeveer alle essentiële zaken die een mens zich op reis kan wensen. Waaronder dus bier. En hoera, met behulp van dit beeldwoordenboekje kreeg ik dan toch mijn felbegeerde biertje. Weliswaar in een theekopje, maar toch.

Beeld als communicatiemiddel, in plaats van alleen het woord: dat is al even aan de gang. In de cultuurwetenschappen wordt dit ook wel de *visual turn* genoemd, zegt professor Léon Hanssen van de

Universiteit van Tilburg. Vroeger hadden we de *linguistic turn*: toen zagen we vooral een talige wereld. Die hebben we achter ons gelaten omdat we veel meer met beelden zijn gaan communiceren. En dat is opmerkelijk, zegt Hanssen, want met de opkomst van de fotografie in de negentiende eeuw en vooral met de goedkopere reproductietechnieken in de twintigste eeuw, werden beelden juist heel lang gewantrouwd. Iets wat je zo vaak kunt vermenigvuldigen moet uiteindelijk wel z'n betekenis verliezen, zo dachten met name de intellectuelen. Zo duurde het tot eind vorige eeuw voordat toonaangevende traditionele Europese kranten als *Le Monde* foto's op de voorkant wilden plaatsen. Dat vonden ze goedkope journalistiek: het woord moest het doen.

Het beheerste lang ons denken: ➡

Beelden werden lang gewantrouwd: iets wat je kunt vermenigvuldigen, moet uiteindelijk wel z'n betekenis verliezen

je moest de wereld door middel van woorden kunnen begrijpen, en niet door middel van beelden – beelden waren te rechtstreeks en konden bovendien gemanipuleerd worden. Léon Hanssen: “Je ziet het ook aan traditionele en academische boeken: die bevatten niet of nauwelijks beeldmateriaal. En als ze het al bevatten, staat het achterin. Of in een los katern.” Ook historici hechtten vroeger weinig waarde aan foto’s. In historische boeken werden foto’s als een soort bijlage gezien. Nu erkennen historici dat juist foto’s heel belangrijke informatie kunnen bevatten en dat je, door ze aandachtig te bestuderen, allerlei details kunt ontdekken die een verhaal vertellen. Wat voor ring draagt die persoon, hoe zien de kleren eruit, waar richt die blik zich op, hoe was dat kapsel, wat gebeurt er op de achtergrond – je kunt veel uit foto’s afleiden. Volgens Léon Hanssen staat onze omgang met foto’s in zekere zin nog in de kinderschoenen.

Wie al veel langer naar details van foto’s kijkt, is schrijver Hans Aarsman. Op de website van FOAM (Fotografie Museum Amsterdam) schrijft hij: ‘Fotografie is een snel werkend middel. Je oog hoeft

maar op een foto te vallen en je voelt opwindend, verveling, weersin of je voelt helemaal niets. En dat allemaal in een fractie van een seconde. Klopt die eerste indruk? Zijn er details die je over het hoofd ziet? Ik wil altijd weten waar mijn eerste indruk vandaan komt. Ik wil ook weten of mijn eerste indruk klopt. Of de suggestie van een foto niet wordt weersproken door wat er eigenlijk op te zien is. Of het nou een foto is in de krant of in een galerie of op een reclamebord, ik zoek altijd naar details. Daarom heb ik graag een vergrootglas binnen handbereik. Een vergrootglas drukt je op de feiten, zelfs in het grove raster van een krant schuilen details die je anders zouden ontgaan. Het vergrootglas vergroot, maar je kunt ook zeggen: het vergrootglas verkleint. Je krijgt maar een klein stukje te zien, het geheel is buiten beeld en daarmee ook de eerste indruk.’

HET VERHAAL VAN DE BEELDEN

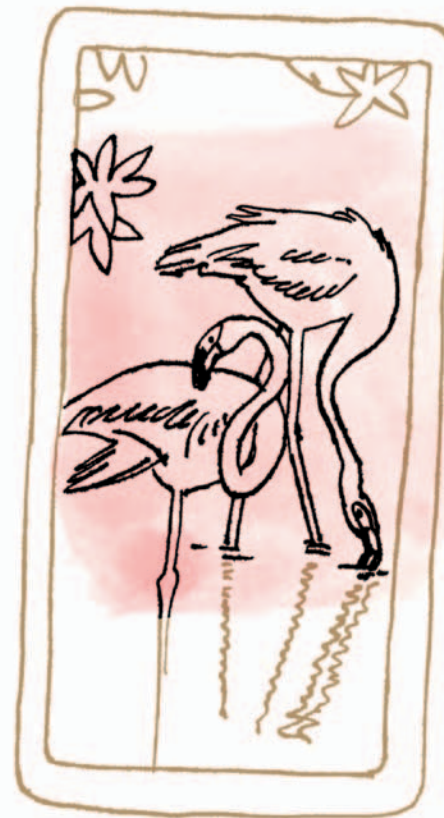
Eigenlijk ontstaat er pas rond 1980-1990 meer belangstelling voor beeldcultuur. Door het grote succes van de instant fotografie en ook door de rol van reclame

kregen beelden steeds meer waarde. Foto’s waren niet langer een plaatje bij een woord, maar gingen op een leidende manier een verhaal vertellen. Vooral reclamemakers wisten hoe je met beelden een verhaal kon vertellen, hoe je daarmee de kern van iets kon uitdrukken. Glossy’s als *Avenue* en *Elegance* kwamen op: bladen waarin beeld een prominente rol kreeg. Die omslag, zegt Hanssen, heeft onze cultuur op een heel diepgaande manier veranderd. Zodanig, dat we onszelf en onze wereld steeds meer gaan begrijpen door middel van beelden en foto’s. Het gekke is dat we op de basisschool wel leren om woorden te begrijpen, maar niet om beelden te begrijpen. We weten wat grammatica is, maar we kennen nog helemaal niet de grammatica van beelden – dat moeten we op eigen houtje leren. Je bent geneigd te denken dat beelden willekeurig zijn, maar dat is niet zo: kijk maar eens op Schiphol hoe je via beelden de weg wordt gewezen in een labyrint. Kennelijk is er toch iets waardoor wij die tekens kunnen begrijpen. Léon Hanssen: “Hetzelfde geldt voor foto’s: we zijn goed in staat om daar structuur in aan te

brengen, om er een verhaal uit te halen. Blijkbaar is dat iets wat we ons als kind vrij makkelijk kunnen aanleren.” Die nieuwe beeldtaal: natuurlijk is het vooral de digitale revolutie die daaraan bijgedragen heeft. De technologie heeft het steeds makkelijker gemaakt om mooie beelden te delen. Nog maar tien jaar geleden duurde het uren om een afbeelding te up- of downloaden. Tegenwoordig gaat dat razendsnel. Beelden zijn binnen de sociale media veel belangrijker geworden dan het geschreven woord. Zo schrijft hoogleraar media en cultuur José van Dijk in *Visual Communication*: “Door de digitalisering is fotografie veranderd van een medium om herinneringen te bewaren in een medium om je individuele identiteit vorm te geven.” Leon Hanssen onderschrijft dat: “Ik was laatst bij een popconcert en daar zag ik mensen foto’s maken van het concert en deze versturen terwijl de artiesten nog aan het spelen waren. Dat is heel bijzonder: mensen gaan dus niet bellen of sms’en. Nee, ze sturen een foto naar diegene van wie zij vinden dat die deelgenoot moet worden van die ervaring. We willen laten

FOTOSYNTHESES

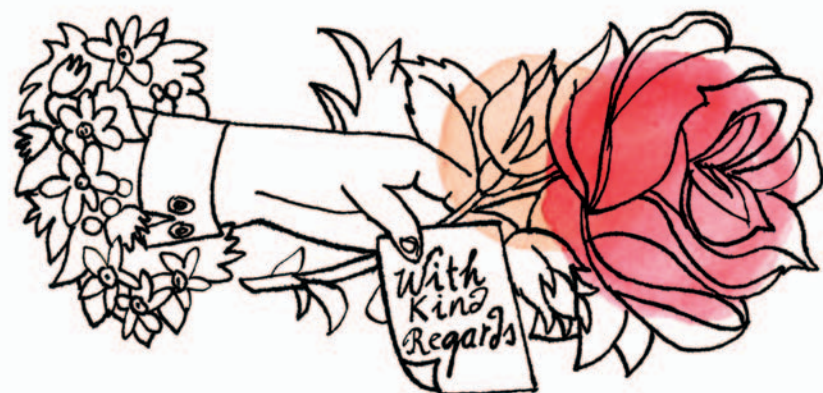
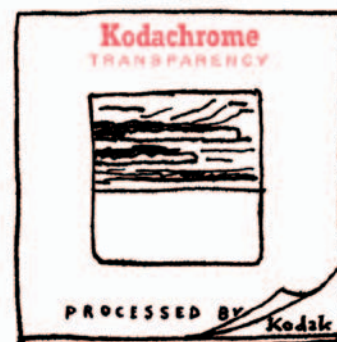
Essayist Rudy Kousbroek maakte drie fotoboeken, onder de noemer ‘fotosyntheses’. Bij elke foto schreef hij een tekst, waarin hij zich verwondert over de foto. In het eerste deel, ‘Opgespoorde wonderen’, schrijft hij: ‘Het doel van het leven is het opsporen van wonderen. De vindplaatsen van zulke wonderen zijn vaak foto’s. Niet noodzakelijk foto’s beantwoordend aan een expressieve opzet – niet kunstfoto’s, niet foto-montages, maar gewone foto’s, aangeleverd door het toeval: uit kranten, tijdschriften, fotoboeken en van de vlooienmarkt.’

Pin it!

'Create your own visual style...
Let it be unique for yourself
and yet identifiable for others'

ORSON WELLES (1915-1985)

Het kijken naar plaatjes zonder tekst
erbij kan heel rustgevend zijn

ELKE DAG
EEN SCHILDERIJ

Het jaar 2012 is inmiddels voorbij, maar toch is het blog *Oneyearonepaintingaday.blogspot.nl* van Laurie Lanno nog steeds fijn om doorheen te scrollen. Ze plaatste in 2012 een jaar lang elke dag een foto van een schilderij dat ze mooi vond: "I am not an artist nor pretend to know much about art, I am merely a lover of art and want to share with you the paintings I like."

zien wat we aan het doen zijn: foto's scheppen kennelijk een band en creëren een community. De foto's vertellen iets persoonlijk over ons leven. Allemaal indicaties dat die beeldcultuur ontzettend belangrijk is en langzamerhand bezig is om de woordcultuur, althans de dominantie daarvan, over te nemen. En natuurlijk lenen die digitale dragers, beeldschermen, zich veel beter voor beeldmateriaal dan voor woorden. Want het blijft toch een gek verhaal om op een beeldscherm een lange tekst te lezen."

WOORD VERSUS BEELD

Doordat de dominantie van het woord afneemt, verwacht Hanssen dat het niet lang meer duurt voordat ook beeldverhalen kunnen gaan meedingen naar de AKO Literatuurprijs of zelfs de Nobel-prijs voor de Literatuur. Hij noemt als voorbeeld het laatste boek van stripmaker Barbara Stok, *Vincent*, over het leven van Van Gogh in Zuid-Frankrijk: "Heel krachtige, voor zichzelf sprekende beelden laten zo goed zien hoe Van Goghs gemoedstoestand destijds geweest moet zijn." Een ander voorbeeld van *a novel in pictures* dat ik laatst las, is het

geweldige *The scrapbook of Frankie Pratt* van de Amerikaanse Caroline Preston. Hierin komen de jaren twintig tot leven via originele vintage ansichtkaarten, brieven, tijdschriftadvertenties, modetekeningen en toegangskaartjes. Maar de beelden (en kleine stukjes tekst, getikt op een Corona typemachine) vertellen ook het ontroerende verhaal van het Amerikaanse meisje Frankie Pratt dat zo graag schrijfster wil worden. En, vast geen toeval: ik kwam deze beeldroman op het spoor via... Instagram. Nog een favoriet: *Piloot van goed en kwaad* van Joost Conijn, over zijn tocht naar Afrika in een zelfgebouwd vliegtuig. Vol foto's, luchtkarten, bouwtekeningen, visa en krantenknipsels.

Toch zit er ook een andere kant aan die nieuwe beeldtaal, vindt Léon Hanssen: "De *visual turn* is met volle kracht gaande. Dat betekent dat we soms echt overspoeld worden met beelden, foto's en kiekjes. Van alles wat we maken, verdwijnt zeker vijftien procent in een digitaal niemandsland. Er wordt slordiger met beeld omgegaan dan we vroeger met taal deden. Bij taalgebruik gaat het om allerlei codes: zodra je

een zin laat ontsporen, snappen andere mensen je niet meer. Met foto's kan kennelijk van alles: foto's kunnen totaal onduidelijk zijn en toch strooien we ze rond. Je zou kunnen zeggen dat er een heel wezenlijk verschil is tussen woord en beeld: we zijn sneller geneigd om met beelden te morsen. We slaan ze ergens op een harde schijf op en kijken er nooit meer naar."

DE RUST VAN PLAATJES

Dat het kijken naar beelden zonder tekst erbij ook rustgevend kan zijn, merk ik als ik in vliegende paniek ben over, wat later blijkt, onbenulligheden. Op de bank met een boek vol beelden stopt het gepieker, doordat ik niet word afgeleid door tekst. Fotoboeken (Vincent Mentzel is favoriet), boeken met Chinese propaganda-posters, schilderijen van John Everett Millais of boeken vol uitzinnige interieurs. En natuurlijk zijn craftboeken uit Japan – ik heb er ooit stapels van meegesleept uit Tokyo – in dit perspectief een uitkomst. Geen idee wat er aan tekst bij staat: ik kijk alleen naar de ontelbare mogelijkheden van masking tape, de fraaie jaren vijftig kimonostofjes en het reisplakboek

van een Japanse bergwandelaarster. Vroeger op vakantie was het uitkiezen van ansichtkaarten al een favoriet tijdverdrijf. Uren kon ik voor zo'n kaartenmolen drentelen, op zoek naar de ultieme vakantiekaart. Het liefst de collagevorm met tien (te) kleine foto's, waarop je zo veel mogelijk van je vakantie kon laten zien. Maar hoe leuk die kaarten ook waren, er miste altijd wel een essentieel plaatje van wat ik nou juist belangrijk vond: de frambozentaart die zo heerlijk smaakte of de berghut waar ik helemaal naartoe was gewandeld met m'n wandelstok. En dus deel ik inmiddels via Instagram m'n eigen 'vakantiekaarten' via de wondermachine die een smartphone is. En ik kijk niet alleen naar de 'kaarten' van mensen uit eigen land, maar naar plaatjes van over de hele wereld. Hoe universeel kan beeldtaal zijn? ●

MEER LEZEN

* 'Beeldtaal. Perspectieven voor makers en gebruikers' van Jos van den Broek e.a. (Boom Lemma uitgevers)

TEKST CAROLINE BUIJS ILLUSTRATIES DEBORAH VAN DER SCHAAF